

ԽՈՍՎԱԾՔԻ ԵՐԵԿՆ ՈՒ ԱՅՍՕՐԸ

Հանրապետության տարածքում այսօր կենցաղավարող խոսվածքների մեջ քիչ չեն այնպիսիները, որոնք դեռևս կարտու են հանգամանալի լեզվաբանական քննության: Դրանց վերաբերող հրապարակումները գերազանցապես ծառայում են այս կամ այն գեղարվեստական գործում դրսևորվող խոսվածքային իրողությունների ոճատարահայտչական արժեքուման նպատակին: Ավելացնենք, որ այդ իրողություններն էլ, որպես կանոն, սովորաբար խոսվածքի երեկվա օրն են, մինչդեռ խոսվածքն ինքը՝ իբրև կենդանի լեզվի ամենաիրական դրսևորում, մշտափոփոխ է ժամանակի հոլովության մեջ, հետևաբար ժամանակ առ ժամանակ անդրադարձը նրա լեզվաքերականական անոնոմահատկություններին ոչ միայն ցանկալի է, այլև անհրաժեշտ: Այս տեսակետից բացառություն չէ նաև հայերենի «կը» ճյուղի ամենաազդեցիկ ու խոշոր Կարմո բարբառի խոսվածքներից մեկի՝ Գյումրու խոսակցական լեզվի ճակատագիրը:

19-րդ դարի առաջին երեք տասնամյակներին տեղի ունեցած ռուս-թուրքական /1806-1812 և 1828-1829թթ./ պատերազմները դեպի Արևելյան Շիրակ կարսեցի, կարինցի, բայազետցի հոծ զանգվածների մասսայական գաղթերի պատճառ եղան՝ Ախուրյան գետի արևելյան ափ բերելով հանուն ապահով կյանքի իրենց հայրենական օջախները լքած հազարավոր հայերի: Վերջին տարիներին իրականացված ժողովրդագրական լուրջ ու մանրաքննի ուսումնասիրությունների ստույգ տվյալներով՝ ցարական կառավարության ընձեռած արտոնություններից և հնարավորություններից օգտվելով, 1829-31թթ. ներգաղթերը շուրջ 1250 ընտանիք արևմտահայեր բերեցին Գյումրի, որը «տուսական զինական ուժի ներկայության շնորհիվ դառնալով հուսալի՝ սկսել էր դեպի իրեն ձգել պատերազմներից ու զրկանքներից այս ու այն կողմ ցրված հայերին»¹:

Արդեն 19-րդ դարի երեսնական թվականներին դրսեկ տարրը բացարձակ գերիշխող էր Գյումրու բնակչության կազմում, իսկ եկվորների մեջ ճնշող մեծամասնություն էին Կարսից /600 ընտանիք/, Բայազետից /մոտ 300 ընտանիք/, Կարինից /200 ընտանիք/, Բասենից ու Մուշից /մոտ 100-120 ընտանիք/ գաղթածներն իրենց տնտեսական, միստոկացի ու մշակույթի /այդ թվում՝ նաև բարբառի/ առանձնահատկություններով: Աննախադեպ ու հսկայական էր նրանց դերը ձևավորվող և օրավոր գարգացող նոր քաղաքի ոչ միայն տնտեսական վերելքի մեջ, հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում, այլև քաղաքի ինքնատիպ հոգևոր դիմագծի կայացման և, վերջապես, բնակավայրի խոսակցական լեզվի ընդհանուր նորմերի ձևավորման մեջ:

Հետագա հարյուր ութսուն տարիներն իրենց ծնած պատմաքաղաքական բուռն իրադարձություններով, հասարակարգային կտրուկ վարքիվներումներով, ժողովրդագրական աշխույժ տեղաշարժերով հանդերձ էական փոփոխություններ չառաջացրին խոսվածքի ընդհանուր պատկերի մեջ, որն այսօր Գյումրու և մասնակի տարրերություններով նաև հարակից տարածաշրջանների՝ Արթիկի, Ախուրյանի, Անիի, Աշոցքի, Ամասիայի բնակավայրերի զգալի մասի խոսակցական լեզուն է:

Գյումրու արդի խոսվածքին բնորոշ հնչյունական իրողությունների ընդհանուր պատկերն այսպիսին է.

¹ Տես Հայրապետյան Ա.Ս., Արևելյան Շիրակը 19-րդ դարի առաջին կեսին, Եր., 2005, էջ 171:

- Խոսվածքն այսօր իր ձայնեղ, խուլ և շնչեղ խուլ բաղաձայնների արտասանությամբ ամենևին չի տարբերվում գրական հայերենից: Մակայն բառասկզբում շնչեղացող իր հինգ ձայնեղ պայթականների՝ ք', գ', դ', ձ', ց' /քիբադի, ք'օրիգ, գէլ, ձ'ուն, դ'անագ, ց'օգել և այլն/ առկայությամբ պահպանում է Կարնո բարբառի քառաստիճան բաղաձայնական համակարգը², թեև գրական արևելահայերենի ազդեցությամբ հատկապես խորհրդային վերջին տասնամյակներից սկսած՝ այդ համակարգը աստիճանաբար կորցնում է մայր բարբառի շնչեղ ձայնեղները, որոնք մոր սերունդը կարծես թե միտում ունի փոխարինելու սովորական ձայնեղներով: Այնուամենայնիվ այս գործընթացը դեռևս հեռու է իր ավարտից, և, եթե նկատի ունենանք մահ գերազանցապես ձայնավորասկիզբ բառերին հավելվող ձայնեղ հ /յ/³ հնչյունը /յընչի, յարուն, յուրդեղ/, ապա ստացվում է, որ բաղաձայնների թիվը խոսվածքում շարունակում է մնալ երեսունվեց, ասել է թե՛ վեցով ավելի գրականից:

Խոսվածքին խիստ տիպական է բառամիջում /ձայնավորներից կամ ր-ից հետո/ և վերջում ձայնեղների շնչեղ խուլ արտասանությունը /որբևայրի-օրփելվերի, որդեկ-օրթընէ, իջնել-յիչնէ, մեղադրել-մեխթըրէ, մարդ-մարթ, առողջ-յառօխչ, օձ-յօց և այլն/: Մրան հակառակ՝ ձայնեղ պայթականների խլացում դիտվում է հազվադեպ՝ միայն խից հետո, ինչպես՝ եղբայր-ախսալէր, աղբյուր-յախսալուր: Պահպանվել է մահ Կարնո բարբառի գրեթե բոլոր խոսվածքներին բնորոշ հնչյունական մեկ այլ օրինաչափություն: Խոսքը վերաբերում է բառամիջում և վերջում ձայնավորներից ու ձայնորոշներից հետո խուլ պայթականների ձայնեղացմանը /շապիկ-շաքիգ, քրտինք-քրտինք, ընկեր- յընգէր, դարոց-դըրօց և այլն/: Հատկանշական է, որ վերոհիշյալ հնչյունական իրողությունները ներկայումս համեմատաբար թույլ դրսևորում ունեն խոսվածքում և գրեթե չեն տարածվում մոդաբանությունների ու հատկապես մեթոդային փոխառությունների վրա, ինչպես՝ ինտուիթիստ, ֆանտա, ալիաշ, արտիստ և այլն:

Խոսվածքի ձայնավորները, ինչպես գրական հայերենում, վեցն են՝ ա, օ, ու, է, ի, ը: Կան մահ առաջին երեք ձայնավորների քմային տարբերակները՝ մ, ծ, ժ հին /հիմնականում պարսկերենից և թուրքերենից/ փոխառություններում /քծթագ, քմբար, գծլուգ/: Ի դեպ, այլ, հատկապես մոր փոխառություններում մմանօրինակ քմայնացում չկա /կօֆէ, կառտօլ և այլն/: Արդի գրական լեզվից խոսվածքի ձայնավորական համակարգի տարբերությունները հիմնականում հետևյալն են.

Ինչպես Կարնո բարբառի այլ խոսվածքներում, այստեղ էլ բառերի վերջընթեր վանկում ձայնավորները սովորաբար սղվում կամ վերածվում են ը-ի, ինչպես՝ բաժանել-բաժնել, անալի-յալմի, կարկատել-կարգողէ, ծանրանալ-ծանդոռնալ, հանդիպել-հանդըրէլ, լիզել-լըզէլ, ոլորել-օլըրէլ և այլն: Կարելի է անվաբան ամփոփել, որ այս հնչյունական երևույթը գրական լեզվի ազդեցությամբ վերջին տասնամյակներին զգալիորեն տեղի է տվել, և խոսվածքում այսօր բավականին նկատելի է դարձել մմանօրինակ դեպքերում ձայնավորների՝ գրականից չտարբերվող արտասանությունը, ինչպես՝ ազատել-ազադէլ, որորմի-օդօրմի և այլն: Խոսվածքին բնորոշ են մահ ձայնա-

² Տե՛ս Մկրտչյան Հ., Կարնո բարբառը, Եր., 1952, էջ 11:

³ Տառադարձումը Հ. Մկրտչյանինմ է-Մ.Հ.: Միաժամանակ համաձայն չենք նրա այն ամփոփան հետ, թե այդ հնչյունը «գործածվում է բառասկզբում և՛ ձայնավորներից, և՛ բաղաձայններից առաջ» /տե՛ս Մկրտչյան Հ., Ուլ. աշխ., էջ 11-12/: Վերջինիս վերաբերող օրինակները, որ բերում է Մկրտչյանը /Դրուր, յրումգ և այլն/, իրականում ձայնավորասկիզբ են՝ յըրուր, յըրումգ:

վորների և երկհնչյունների փոփոխություններ բառասկզբում /ասել-ըսել, աղջիկ-յղսչի, անել-ենել, եղբայր-ախայր, ինձ-յնձի, որտեղ-յորդեղ, երկն-յիրգուն, երագ-երած, ոչ-խար-օչխար, ռոնալ-օոնալ, ով-վով, ուղարկել-դորգել, այծ-էծ, որբայրի-օրբվերի/, բառամիջում /աղավնի-աղունիգ, մեխ-մըխ, սեղմել-սղմել, ողբել-օլբել, բոնիր-բոնդիր, գլուխ-գլուխ, փայծախ-փիծել, արյունվա-յարընվիգ/, բառավերջում /քո-քու, գոնյագօն, ասածո-ասծու/, միաժամանակ բառի տարբեր մասերում /դեպի-դքա, ուղե-յղուղ, ինչու-յընչի, ապա-յըբ, ավելի-էվել և այլն/:

- Գրական լեզվի ազդեցությամբ ներկայումս գյուրեցիների խոսվածքում զգալիորեն քուլացել է բառասկզբի բաղաձայնական կապակցություններից /սպ, ստ, սի, շո և այլն/ առաջ բարբառն մախկնում խիստ բնորոշ ք ձայնավորի ընդգծված արտասանությունը /շտապել-ըշտարել, սպանաղ-ըսպանլիս և այլն/: Անտաքական, մույն ազդեցության հետևանք պիտի դիտել նաև խոսվածքում գոյականակերտ *-ութուն* ածանցի մախկնում *-ութնի* փոխարեն վերջին շրջանում գրեթե միօրինականացված *-ութուն* արտասանությունը /դրություն-դրութն-դրություն, եղբայրություն-ախպրութն-ախպրություն/:

Խոսվածքին բնորոշ հնչյունափոխական իրողություններ են նաև՝

- հնչյունների մասնակի և լիակատար առնմանության և տարմանության բազմաթիվ դեպքեր, ինչպես՝ ձուագել-ձըվածել, բոկիկ-բ'օրիգ, պատճառ-պաճճառ, շարժ-ժաժք /նաև՝ ր-ի անկումով/, հավասար-հաֆսար, անապակ-ամբագ, խակ-դագ, կանգնել-կայնել, կըմանի-գըմանի

- Մեծաթիվ են նաև դրափոխությունները՝ սովորել-սօրվել, դատարկել-դ'արդղզել, բանալի-բ'ալիք, ոչխար-օխճար, վացք-վլացք, պոկել-լքօզել:

- Կան նաև հնչյունի կրկնության ինքնառիպ դրսևորումներ, ինչպես՝ ամեն անգամ-յամմեն անկամ, մենակ-մենմագ:

- Քիչ չեն բաղաձայն հնչյունների ինչպես անկման /պաշտպան-պաշպան, ջրաղաց-ջ'աղաչ, սկեսուր-կիսուր, խորիսխ-խօրիգ, շնորհակալ-շընօրագալ, մեկ հատ-մէաղղմ, գոլորշի-գօլօշի, դուրս-դուս, բք-յեփ, ջրեղեղ-ջըրեղեղ/, այնպես էլ հավելման երևույթները՝ օրհնել-օրթնել, ճանկել-ճանգղել, ճանգղառել, ամպ-յամբ, մանր-մանդրո, ամաչել-ամընչել, թմբել-դըմբոել, ավելորդ-յավելնօթ և այլն:

ամաչել-ամընչել, թմբել-դըմբոել, ավելորդ-յավելնօթ և այլն:

- Մեծաթիվ բառերում միաժամանակ դիտվում են հնչյունափոխական մի քանի երևույթներ, ինչպես՝ սկեսրայր-կեսրար /անկում, դրափոխություն, երկհնչյունի պարզեցում/, կամորջ-կարմուռ/հավելում և դրափոխություն/, կանգնել-կայնել / տարմանում և կորուստ/, արյուն-յարուն /հավելում և երկհնչյունի պարզեցում/, ամեն-յամմեն /հավելում և կրկնություն/, մեկ հատ-մէաղղմ /անկում և հավելում/, բանալի-բալիք /կրկնություն, սղում, հավելում, դրափոխություն/ և այլն:

Մեր պատմության խորհրդային շրջանի հատկապես վերջին երկու-երեք տասնամյակները լեզվաշինության, մասնավորաբար, զբաղված հայերենի անմախաղեպ զարգացման և նրա իրական հաղթարշավի տեսակետից եղան լրջագույն հաջողությունների ու ձեռքբերումների տարիներ, որոնք բարեբար ներգործություն ունեցան նաև համրապետության տարածքում գործառնվող բարբառների ու խոսվածքների բառապաշարի վրա: Գյուրեղ խոսվածքն այս առումով բնականաբար, չէր կարող մեկուսի մնալ: Նրա բառապաշարում ևս արձանագրվում են զգալի տեղաշարժեր, որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին.

- Եթե Կարճո բարբառը գրական լեզվի իսկական բարդությունների մեծ մասը վերա-
ծում էր նույնիմաստ բառակապակցությունների⁴ /երկերեսանի-երգու յերեսանի,
կախգլխի-գլխի/ կախ, հացթուխ-հաց էփող, պատաշար-պաղ շարող, վարսավիր-
թրաշ էնող, մեծագլխի-գոնչ գլխի, կմամուլ- յաչքը շոտ, չարախոս-շան լիզու, անպատ-
կատ-շան յերես, ջրաղացքար-ջ'սողքի քար, ավաբառություն-ավան-թալան, զագրախո-
սել-գ'եղվարա խօսել/ կամ փոխարինում դրանք փոխառյալ բառերով ու բառակապակ-
ցություններով /զագրախոս-բ'օշրօղագ, վարսավիր-դ'աղլաք, շատտխոս-գ'յավագա/, ա-
յա Գյումրու խոսվածքը ներկայումս գրական լեզվից անցած բազմաթիվ իսկական
բարդություններ է գործածում, ինչպես՝ մարթատել, մերահանց, գլխակեր և այլն:

- Եթե հայերենի ա հոդակապը անչափ թույլ գործածություն ունի Կարճո բարբառում
/աղջուր, գ'երմիօր, յարընքտեր, մաղընշումչ, աղըմաղ, մաղընքաշ, բացգլխի, վողն-
լըվա, թընդըռտում/, ապա ներկայիս Գյումրու խոսվածքում /հեարկե, կրկին գրական
լեզվի ազդեցությամբ/ այն անհամեմատ ավելի գործում բառակազմական միջոց է
/բոցցքամարդ, մարթաթող, յարնախում և այլն/:

- Այդպես էլ՝ Գյումրու արդի խոսվածքը մայր բարբառի համեմատ շատ ավելի հա-
րուստ է հայերենի բառակազմական օրինաչափություններին համապատասխանող
ածանցավոր /հատկապես նախածանցավոր/ և բարդ բառերով, մաև խորհրդային տա-
րիներից ժառանգած նորագույն հապավումներով, որոնք, բնականաբար, Կարճո բար-
բառը չէր կարող ունենալ, ինչպես՝ չէկա, քաղկօմ, խոբարծառ /խորհրդային առևտրի
ծառայողների ակումբ/, քաղմաս, լեսօգրիտ, զակօգեմօ, վաեմօրօգ, բուծքուր, էնկա-
վելէ, զագդեպօ, ռարիզ, պոռաթար և այլն :

- Վերջին մի քանի տասնամյակները անչափ նպաստավոր եղան Գյումրու խոսվածքի
համար բառապաշարի՝ բարբառին բնորոշ թուրքական /մասամբ պարսկական/ հսկա-
յաքանակ /ավելի քան երեք հազար/ փոխառությունների մի ստվար մասից ազատվելու
/դրանք իրենց հայերեն համարժեքներով փոխարինելու/ առումով: Թեև այսօր էլ խոս-
վածքն ավանդաբար պահում է բազմաթիվ օտար բառեր /գյօլ, գյուլա, գլվա, բիթուն,
բիդդան, գ'յօրմամիշ, թաթալաբազ, թավաքյալի, շիշաջի, ջ'անդակ, քեֆադ, բեթար,
քյադագ և այլն/, այնուհանդերձ հարյուրավոր այլ փոխառություններ այլևս անգործա-
ծական են նրանում /թմբլո, դավալ, յադ, ֆարագի, ֆայդա, ֆալճի, օթա, օխիաթ,
քմրդիգա, տալաշմիշ, վեքիլ, սըմա և այլն/:

Նույնը չի կարելի ասել խոսվածքի բառապաշարի՝ ռուսերենից փոխառյալ բա-
ռաշերտի մասին /կաթօլ, պիսօկ, կռուշկա, կուկա, սամավար, սաֆսեմ, սարֆեդկա, սի-
մուշկա, վերօ, ֆանառ, ֆասոն, ֆուրլուն, օչեր, շիքառնի, պարիզմախեր, ֆիթիլ, փեշք,
տըրութա և այլն/, որն, իհարկե, է՝ քանակով, և՛ գործառությամբ մի քանի անգամ զիջում է
առաջիններին, սակայն անհամեմատ կայուն բառաշերտ է, ավելին, խորհրդային տա-
րիներին օրյեկտիվ պատճառներով քանակապես անընդհատ աճել է /սպիշկա, կռիշ-
կա, չեկա, կամուճարկա, բիսեդկա, միդիծա, պեքլեմիծա, կալբաստ, սիօդկա, տեխնի-
զօր, պադումայեշ, պաժալուստա, զակուսկի, պիլասօս, շտեպժե, պտոկեղ, սադ, պռա-
վադնիզ, մաշինա, շօֆեռ, զապչաստ և այլն/:

- Այսօր էլ խոսվածքում ակտիվ գործածական են փոխառյալ բաղադրիչով բազմաթիվ
ածանցավոր և բարդ բառեր /դ'ամըրճնօց, դ'ավաթվօր, թանգաբազար, յառգահատիկ,

⁴ Տե՛ս Մկրտչյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 97:

թեզսիրո, պարբաշի, դուգնագատ, գյուլլախօբով, դարդամիշ եղնել, դուգանի քե-
րել/ուղղել/, էթաջ եղնել /սպավինել/, քմրգը տալ /դադարեցնել/, զմվզմզամիշ եղ-
նել/շատախոսել/, դմլաթ ենել /սխալվել/, քյալլա տալ /պայքարել/, չանգեքը յեղել /չա-
տախոսել/, չաշկա լոշկա եղնել/մտերմանալ/, մակ յուրահատուկ դարձվածքներ՝ գյար-
գանը խոբոլ եղնել, գյոթեգյոթ եղնել, գյոթը չդադրել, գյուլի քերան դրգել և այլն:

- Դեռի ու բազմազան են խոսվածքում գործառնող դարձվածքները: Խոսացնելով իրենց
մեջ ժողովրդի կենսափոխաբանությունը, իմաստավորված նրա դարավոր կենսափոք-
ծով՝ դարձվածքներն անփոխարինելի գանձ են յուրաքանչյուր լեզվում բանավոր կամ
գրավոր խոսքին պատկերավորություն, դիպուկություն և արտահայտչականություն
հաղորդելու տեսակետից: Գյուլմու խոսվածքն ըստ էության դարձվածքների անհա-
տակ շտեմարան է, որում և՛ հսկայական քանակությամբ համագործածական դարձ-
վածքներն կան /Աղն է կերել մադաղը: Էծն յիրա վոգով կըկախեն, օշխարն յիրա:

Դավեն մատե, կուգեկուգ ման գուքա: Մուգը ծագը չի էրթա, ցախավելը պօշեն
կըկախեն/, և՛ այլ խոսվածքներում կան գրական լեզվում չհանդիպող կամ քիչ գործա-
ծական, առավելապես գյուրեցիներին կամ Շիրակին հարազատ դարձվածքներ /Շու-
նը շաբիգ է հագել, կադուն՝ վարդիգ: Գյոթը չըդադրի: Գեթօգի ենել: Քամին ցրդից մե-
ռավ, ագորվներն էլ սև հագան/, և այս ամենը՝ խոսակցական լեզվին հատուկ բառապա-
շարով, քերականական իրողություններով, հնչերանգով և շեշտադրությամբ:

Հարկ է մակ ավելացնել, որ գյուրեցիների խոսվածքում այսօր գրեթե չկան
Կարնո բարբառում մակնկնում գործածված փոխառյալ /թուրքերենից կամ պարսկե-
րենից/ դարձվածքներ /Դարդ վար գյալար գեշար, դարդ վար յանար գեշար /Դարդ կա՝
գուքա ու կերթա, դարդ կա՝ վառե ու կերթա/: Զյոգ օլիմ /Մօխիթ կըդրեն/: Մադ օլումն՝
սադօլ օլումն և այլն/, իսկ խառը կազմությամբ դարձվածքների օտար բաղադրյունների
շատերը սկսում են փոխարինվել հայերեն համարժեքներով /Վոդները յորդանիդ գյոթա
ծրգե-Վոդները վերմակիդ չավով ծրգե: Իշտայիդ՝ քացախ-Ախորժակիդ՝ քացախ/:

Ժամանակակից գրական հայերենի ազդեցությունը նկատելի է մակ Գյուլմու
խոսվածքի քերականական համակարգի վրա, որն, ի տարբերություն բառային կազմի,
սովորաբար ենթակա չէ արագ փոփոխությունների: Այնուհանդերձ վերջիններս առկա
են գյուրեցիների արդի խոսակցական լեզվում: Այսպես՝

- Էր և ներ հոգմակիակերտ մասնիկները վեր են ածվել գոյականների հոգմակիի
դրսևորման հիմնական միջոցների /նրգներ, սանդղներ, ռըսներ, պարտքեր, բամբա-
սանքներ/: Այսօր նրանցով են հոգմակիանում մակ ոչ հեռու անցյալում այլ հոգ-
մակիակերտներ ունեցող շատ բառեր՝ ախալըդիք-ախալըդանք-ախալերներ, ամըննիք-
ամըններ, կըդորդանք-կըդորդանքներ: Խոսվածքում անչափ նեղացել է այն գո-
յականների շրջանակը, որոնց հոգմակին շարունակում է արտահայտվել գրաբարյան
ք մասնիկով /տըդեք, էրեխեք, խնամիք, քաղքըցիք, գյուրեցիք, բալեք և այլն/, քեև այս և
այլ բառերի գերակշիռ մասը ներկայումս օգտագործում է մակ գրականին մոտ
հոգմակիի ձևեր /խնամիներ, քաղքըցիներ/:

- Կարնո բարբառի հովովման համակարգի առանձնահատկություններից մեկը որոշյալ
սեռականի առկայությունն էր /սեղանին վոդը, տերդերին կընիգը/: Սակայն Գյուլմու
խոսվածքում սեռականը հիմնականում գրական լեզվի ազդեցությամբ վաղուց արդեն
կորցրել է որոշիչ հոդը /պառվի թոռ, ախսյօր տըղա, ջադի քար/: Թեև գոյականների
ճնշող մեծամասնությունը /էր/ներ-ով հոգմակիացողները/ հոգմակի սեռականում
ստանում է ու հովովիչ /պառվներ-պառվներու, յադներ-յադներու/, մի որոշ մասն
էլ /ք-ով հոգմակիացողները/ հոգմակի սեռականում ունեն գրաբարը հիշեցնող օգ վեր-

շավորություն /մարքիբ-մարթոց, կրնգրդիբ-կրնգրդոց, տըլէք-տըլոց/, սակայն վերջին շրջանում խոսակցական լեզվում այլ հոլովումների հաշվին ավելի գերակշռող և գործում է դառնում ի-ով եզակի սեռականը /տալ-տալօշ-տալի, կէտուր-կէտօշ-կիտուրի, գ'ըօլիս-գ'ըլիս-գ'ըլիսի/, այլև ի-ով սեռականի հոգնակին /պատվընէրու-պատվընէրի, Զգալիորեն աճել է այն գոյականների քանակը, որոնք եզակի և տըլօց-տըլէքի և այլն/: Զգալիորեն աճել է այն գոյականների քանակը, որոնք եզակի և տըլօց-տըլէքի և այլն/: Զգալիորեն աճել է այն գոյականների քանակը, որոնք եզակի և տըլօց-տըլէքի և այլն/: Զգալիորեն աճել է այն գոյականների քանակը, որոնք եզակի և տըլօց-տըլէքի և այլն/:

- Համեմատաբար սակավ են Կարնո բարբառի ածականի, թվականի ու դերանվան փոփոխությունները Գյումրու խոսվածքում: Դրանցից թերևս կարելի է նշել ածականի բաղդատականի կազմության մեջ մի ժամանակ բավականին գործում ջիլիզ և բեթար թուրքերեն բառերի /երկրորդը՝ ժխտական իմաստով/ խոսվածքից գրեթե ամբողջությամբ դուրս մղվելը /ջիլիզ լավ, բեթար վատ/, տագ-ով բազմապատկական թվականների նվազ գործածական դառնալը /շիրէրտագ, հինգտագ/, դերանունների մեծ մասի էն-ով բացառականի փոխարեն ից-ով ձևերի ավելի հաճախակի դրսևորումները /յուրդէ-դէն-յուրդից, մեզնէն-մեզնից, մեզէլէն-մեզէլից, յամմէն մեզէն-յամմէն մեզից/:

- Ընդհանուր օրինակափոխություններով Կարնո բարբառի բայական համակարգին հարգատ մնալով հանդերձ՝ Գյումրու խոսվածքը գերազանցապես գրական լեզվի ազդեցությամբ ներկայումս մի շարք իրողություններով նկատելիորեն հեռացել է նրանից: Այսպես՝ գյումրեցիների նոր սերունդները վաղակատարի էր վերջավորությունը խոսվածքում վաղուց են փոխարինել էլ-ով /աղալ-աղցէր-աղցէլ, տեսցնէլ- տեսցըրէր-տեսցըրէլ/, և էր-ով վաղակատարը մնացել է թերևս գյումրեցի հմարմակ ծերերի բերանում: Գրեթե մոռացության են մատնվել Կարնո բարբառին բնորոշ և գրական լեզվի համակցական դերբայը հիշեցնող -դան մասնիկով /թուրքերենի ազդեցություն/ լրսած-դան, քելածդան և այլ դերբայական ձևերը /լրսածդան խօսքըս կըլլիր/: Եթե բարբառում սահմանական ներկայի ու անկատարի կը/զը մասնիկը սովորաբար հաջորդում է բաղաձայնասկիզբ բային /սիրէմ կը, մօրթէմ կը/, իսկ ձայնավորասկիզբ բայերի վրա մասնիկն հավելվում է նաև սկզբից /կուդէմ կը, կէրթայի կը/, ապա Գյումրու արդի խոսվածքում առավել սովորական է դարձել կը մասնիկի առաջադաս գործածությունը, ինչպես՝ կը սիրէմ, գ'ուլամ, կէրթայի, գ'ուգաք, կաշէմք և այլն: Թերևս միայն հմարմակների խոսքում կարելի է հանդիպել պատճառականի վերջուցի, խըմցուցինք և նման այլ ձևերին, որոնց փոխարեն ներկայումս առավել գործածելի են գրականին նմանվող անցյալ կատարյալները /վերցըրէցի, խըմցըրէցինք և այլն/:

-Մեր դիտարկումներով՝ բարբառի ինը տասնյակի հասնող փոխառյալ /գերազանցապես թուրքերենից/ մակբայերի մեծ մասն այսօր Գյումրու խոսվածքում կամ այլևս գործածական չէ /արթըլիս-հետո, դաֆիլ-հանկարծ, սմըմ-անընդհատ, ֆմըմգի-իզուր, սալթ-միայն և այլն/ կամ պահպանվում է հինից եկող կայուն կապակցություններում, ինչպես՝ կողք օլօրը կ'ֆըռաա, օրթայէն /մեջտեղից/ կուդէ, սմըրը էրա /համբերիր/, դըրմի կայնի /առանձնացիր/, դ'մգմմ հալօլ /հեշտ/ և այլն: Այդպես էլ՝ խոսվածքի փոխառյալ կապերը, շաղկապներն ու ձայնարկություններն են /սավայ-բացի, գ'յօրա-նամեմատ, բ'աշտան-պիս, ամա-բայց, քմըրիլա-միայն թե, չունքի-որովհետև, հայ-

դէ՛/կոչ/, հանլա՝ /գարմանք/, քյաշկա՝/երանություն/ վերջին տասնամյակներին դարձել չափազանց նվազ գործածական:

Գյումրու խոսվածքի շարահյուսական համակարգը, որն ըստ էության ամբողջապես Կարնո բարբառինն է, իր հիմնական օրինաչափություններով գրական հայերենից նկատելի տարբերություններ չունի: Թերևս նշենք մի քանի աննշան իրողություններ, ինչպիսիք են, ասենք, բվական որոշյի հետ գոյականի գերազանցապես եզակի լինելը /հանգամր հօգի, յիբէք յընգէր/, կամ մեծաքանակ րակառությունները /վօղնէրս հօգմավ, աչքէրս կը ցավի, մաղնէրս մըրսավ և այլն/, կամ հորվածների՝ գրականից տարբերվող մի քանի շարահյուսական կիրառությունները և այլն:

Վերը ասվածը թույլ է տալիս արձանագրել, որ հատկապես խորհրդային պատմության վերջին տասնամյակներից սկսած, Գյումրու արդի խոսակցական լեզուն, որ Կարնո բարբառի ամենամեծ ու կենսունակ խոսվածքն է մեր հանրապետության տարածքի վրա, նկատելի առանձնահատկություններ է ձեռք բերել, որոնք նրան զգալիորեն հեռացրել են բարբառից՝ ավելի մոտեցնելով արդի գրական լեզվին:

ГОВОР ВЧЕРА И СЕГОДНЯ

____ *Резюме* ____

____ *С. Айрапетян* ____

Многие говоры, бытующие сегодня на территории республики, еще нуждаются в доскональном лингвистическом изучении. Посвященные им публикации в основном преследуют цель оценки стилистических-выразительных реалий в тех или иных художественных произведениях, которые, как правило, проявления говора вчерашнего, между тем, как сам говор - как живой язык- непрерывно меняется во времени и, следовательно, обращение время от времени к его языковым грамматическим особенностям не только желательно, но и необходимо.

В статье рассмотрены те миграционные демографические процессы и экономически-политические импульсы, которые так или иначе оставили свой след на дальнейшем изменении говора.

Современный разговорный язык Гюмри, который является самым большим и жизнеспособным говором Каринского диалекта на территории нашей республики начиная с последних десятилетий советской истории, приобрел много особенностей, которые в значительной мере все больше увели его от диалекта и приблизили к литературному армянскому языку.